

НАРОДНИЙ КОСТЮМ У ПОЛІКУЛЬТУРНІЙ ОСВІТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

У статті висвітлено питання полікультурної освіти майбутніх викладачів мистецьких дисциплін. Запропоновано методика використання матеріалу про особливості українського народного вбрання та народних костюмів країн світу в зазначеному аспекті.

Ключові слова: полікультурна освіта, майбутній викладач мистецьких дисциплін, діалог культур, народне вбрання, методика.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується загостренням таких проблем як розвиток процесів глобалізації у сучасному світі; міжособистісні, міжгрупові та міжетнічні конфлікти; дискримінаційні явища; класові, політичні та релігійні антагонізми. Вибір підходів і способів розв'язання цих проблем допоможе визначити майбутнє людства.

Одним із шляхів вирішення даних питань є перехід від освіти як системи інформації до освіти як засобу оволодіння пластами національної та загальнолюдської культури; підготовка компетентних фахівців, які самі сформувалися в культурному середовищі, здатні широко й вільно мислити, мають високий рівень загальної й педагогічної культури, володіють сучасними технологіями виховання особистості у дусі діалогічності, розуміння і поваги культурної ідентичності інших народів.

Проблема професійної підготовки компетентних фахівців є не новою, але достатньо складною та багатогранною. Фундаментальні основи розвитку професійної освіти визначено в працях авторів концепції інноваційної освіти (В. Взятишев, Л. Романкова, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, В. ШУКШИНОВА, О. ЩЕРБАК). Формуванню готовності майбутнього фахівця до практичної діяльності присвячено наукові розвідки Г. Васяновича, В. Острейковського, А. Сисоєвої, С. Сисоєвої, Л. Суценко. Структуру професійної освіти розглядають Р. Гуревич, Є. Лузік, О. Пехота, Н. Побірченко, М. Сергєєв (особистісні характеристики готовності до професійної діяльності); І. Батракова, В. Воронцова, Г. Волковицький, В. Гайворонська, В. Лозовецька, Н. Серіко (компетентність); Н. Абашкіна, Л. Лаптев, В. Моргун, В. Орлов, В. Сластьонін (майстерність); В. Кудін, О. Кульчицька, Н. Радіонова, О. Романовський (освіченість); Я. Кміт, П. Корчемний, В. Михайловський, Н. Ничкало, О. Отич (професіоналізм). Розробка теоретичних основ і організаційно-методичних аспектів інтеграції в умовах професійної підготовки фахівців подається у дослідженнях В. Бикова, П. Воловик, С. Гончаренко, О. Кайдановської, К. Колесіної, Я. Кміта, С. Клепко, Ю. Мальованого, В. Орлова, О. Шевнюк.

Вдосконалення фахової підготовки, питання професійного становлення майбутнього викладача мистецьких дисциплін дістали досить широке висвітлення в психолого-педагогічних дослідженнях (Д. Авербах, Г. Андреев, І. Бех, І. Зязюн, В. Лозовецька, Н. Ничкало, В. Орлов, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова). Різним аспектам професійної підготовки в галузі мистецької педагогіки присвячені дисертаційні дослідження (О. Банів, Г. Білозерська, Т. Благова, О. Власик, Н. Гунько, Н. Євстигнеєва, О. Кайдановська, М. Левченко, О. Мікулінська, І. Мужикова, Г. Ніколаї, О. Реброва, О. Шевченко).

Огляд наукових праць з проблеми свідчить про те, що майже відсутні роботи, в яких обґрунтовано необхідність використання здобутків українського і світового народного мистецтва в процесі полікультурної освіти майбутніх викладачів мистецьких дисциплін.

Актуальність даної проблеми в умовах полікультурності, недостатність наукових розробок з означеної проблеми, її соціально-педагогічна важливість зумовили вибір теми статті.

Метою статті є окреслення шляхів використання матеріалу про особливості українського народного вбрання та народних костюмів країн світу в процесі полікультурної освіти майбутніх викладачів мистецьких дисциплін.

Питання співвідношення національного, інтернаціонального, загальнолюдського, співвідношення національної культури з загальносвітовою розглядали російські і вітчизняні філософи, історики і культурологи (Р. Абдулатипов, В. Біблер, Л. Буєва, З. Гасанов, Б. Гершунський, Л. Дробіжева, С. Зміїв, Н. Коган, Б. Ліхачов, В. Михайлов, М. Мухін, Г. Помаранча, І. Серова, В. Соловйов, В. Тишков).

Ідеї народності виховання, міжнаціональної взаємодії знайшли відображення у фундаментальних працях з етнопедagogіки, етнопсихології російських і вітчизняних учених В. Афанасьєва, А. Бугайової, Г. Волкова, З. Гасанова, М. Тайчинова, Р. Іматкулова, М. Кузьміна, І. Кабардової, В. Коротова, І. Валєєва.

Питання історії становлення полікультурної освіти й виховання, методології та теорії, важливості запровадження в сучасному багатонаціональному суспільстві досліджують такі вчені сучасності, як Р. Агадулін, К. Антипова, І. Бех, Л. Голік, Є. Голобородько, О. Дубовик, Т. Клищенко,

М. Красовицький, Т. Левченко, М. Лещенко, І. Лощенова, Л. Масол, О. Рудницька, А. Солодка, Л. Султанова, О. Сухомлинська.

Розробці концептуальних основ полікультурної освіти присвячені педагогічні дослідження (О. Араклан, А. Джуринський, Г. Дмитрієв, В. Єршов, В. Макаєв, Л. Супрунова); вивченням окремих аспектів полікультурної освіти, зокрема таких, як виховання толерантності (Е. Аджиєва, А. Ананьєв, Л. Бажович, М. Баяновська, С. Бондирева, В. Давидов, В. Кукушін, Ю. Сабадаш, А. Садовин, П. Степанов, С. Танган); особливості роботи педагогів з дітьми-імігрантами (О. Гукаленко). У працях С. Арутюнова, Ю. Бромлея аналізується етнічний феномен, обговорюються питання про функції, зміст, цілі полікультурної освіти.

Ідеї мирного, толерантного співіснування різноманітності культур знайшли своє відображення в різних підходах до розгляду полікультурної освіти зарубіжними педагогами: акультураційний (М. Hohmann, H. Reich, U. Sandfuchs), соціально-політичний (Ph. Essed, H. Essinger, St. Gaitanides, M. Cole, A. Memmi, Ch. Mullard, R. Schmitt) та діалоговий (H. Gopfert M. Krüger, G. Pommerin, U. Schmitt) підхід [1; 2; 3;4].

Однією із концепцій, яка розглядається представниками діалогового підходу є концепція «діалогу культур» [1; 2; 4; 8; 11;13].

Теоретичні засади діалогічного підходу ґрунтуються на філософсько-антропологічній характеристиці категорії «діалог», що розглядається з одного боку, як умова людської свідомості і самосвідомості, а з іншого – як основана форма їх реалізації (О. Щолокова).

Філософи ХХ століття (М. Бахтін, В. Біблер, М. Губер, Ю. Лотман, М. Каган, С. Франк) розглядають поняття діалог у «вузькому» і «широкому» розумінні. У «вузькому» значенні діалог виступає простим обміном реплік. У «широкому» значенні діалог виступає «зустріччю двох думок, двох свідомостей у їх гармонії» (М. Бахтін), категорією соціального буття «Я-Ми» (С. Франк), діалогом культур (В. Біблер) [12].

Діалог (вербальний, візуальний, кінетичний, паралінгвістичний та ін.) – це форма існування людини, її сутнісна характеристика. Тому можна стверджувати, що сутнісна природа людини діалогічна.

Усі відносини між людьми діалогіка поділяє на три види: діалогічні, антидіалогічні, індіферентні. Перший вид завжди є одночасно суб'єкт-об'єктним і суб'єкт-суб'єктним, а два останні – тільки суб'єкт-об'єктні (Г. Буш).

Обґрунтування теорії «діалогу культур» В. Біблером дає змогу особистості не тільки прилучитися до вітчизняних і загальнолюдських художніх цінностей, а й самовизначитися у світі культури, включитися в її творення і водночас вдосконалювати себе як суб'єкт культури.

Сучасні концепції «діалогу культур» розглядають полікультурну освіту як спосіб залучення до різних культур з метою формування загальнопланетарної свідомості, що дозволяє тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів та інтегруватися в світовий і загальноєвропейський культурно-освітній простори (Л. Султанова).

В статті 1 «Декларації принципів толерантності» сказано, що важливою складовою навчально-виховного процесу виступає навчання поважання, сприймання та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості.

У сучасних умовах особливої значущості набувають питання фахової підготовки вчителів циклу мистецьких дисциплін, які здатні оцінити здобутки світової культури та оволодіти сучасними технологіями вивчення творів мистецтва, які є загальнолюдськими цінностями і використати їх у майбутній професійній діяльності [10].

Твори мистецтва, з одного боку, здатні змодельовувати людські стосунки, з іншого – мистецтво у своїй сутності саме є спілкуванням, діалогічним за своєю природою (О. Рудницька).

Розуміння мистецтва – творчий процес співпереживання та інтерпретації, що носить діалогічний характер (Л. Масол) [5].

На наш погляд, народний костюм - вид мистецтва, якій у повній мірі є діалогічним за своєю природою.

«Костюм» - поняття широкіє і складне. Його зміст відповідає єдності одягу й наряду[6; 7; 12].

У людському суспільстві одяг виник як засіб захисту від зовнішніх дій навколишнього середовища. Одяг є матеріальною річчю, яка зберігає рудименти духовної культури, розкриваючи світ і психологію окремої людини і взагалі народу [7]. У широкому розумінні слова – сукупність предметів (із тканини, хутра, шкіри та інших матеріалів), яку одягають на тіло, а також головні убори, взуття, рукавиці. Доповнюють одяг знімні прикраси.

Комплекс одягу – набір обов'язкових (традиційних) елементів одягу певного регіону або соціальної групи населення конкретного народу (етнічної групи), який сформувався в процесі історичного розвитку [12].

Водночас з одягом з'явився *наряд* – предмети, які прикрашають людину, роблять її красивішою, наряднішою [6; 7].

Костюм – водночас може бути одягом і нарядом. У ньому поєднуються практичність, утилітарність, що впливають із суті костюма як одягу, й естетичність, пов'язана з його призначенням як наряду.

Природа костюму подвійна. У костюмі відображається інформація про походження, історію, зовнішні контакти, суспільні відносини, рівень технічного розвитку, а також духовні цінності народу [7; 12].

Костюм (фр. – звичай) – стильове об'єднання різних елементів одягу, певний його комплект, що складається з одягу, який прикриває тіло, головного убору, зачіски, прикрас. Таке художньо-стильове поєднання відбувається за конкретними функціональними, етнічними, соціальними, історичними ознаками [12].

Народний костюм – складна цілісна система взаємозв'язків і взаємовпливів форми, матеріалів, прикрас, яка включає в себе одяг і наряд; феномен матеріально-духовної, художньої культури народу [6; 7; 9; 12].

Він відбиває господарську діяльність, соціальне становище, естетичні погляди, уявлення нації, є виразником національної ідентичності, виступає показником взаємовпливу культур, виконує важливі комунікативні функції (З. Васіна, А. Вялець, Т. Кара-Васильєва, О. Найден, Т. Ніколаєва, І. Свйонтек, К. Стамеров, М. Станкевич, Р. Херольд, О. Шевнюк, Г. Щербій).

Доповнення змістового компоненту професійної підготовки майбутніх викладачів циклу мистецьких дисциплін матеріалом про особливості народних костюмів країн світу та українського національного вбрання сприятиме ефективній полікультурній освіті магістрантів за умов:

- розроблення і впровадження авторської методики вивчення народних костюмів як засобу полікультурної освіти;
- створення навчально-методичного комплексу для впровадження авторської методики у вищих навчальних педагогічних закладах освіти;
- залучення магістрантів до різних видів діяльності щодо вивчення народних костюмів у зазначеному аспекті;
- формування потреби та умінь застосування набутих знань у майбутній професійній діяльності.

Цілісний процес використання матеріалу про особливості народних костюмів країн світу та українського національного вбрання в полікультурній освіті майбутніх викладачів мистецьких дисциплін складається з чотирьох органічно пов'язаних між собою етапів, розміщених у певній системі: на кожному наступному, логічно продовжуючи попередній, робота спрямовувалася на закріплення та застосування раніше здобутих знань та вмінь.

- *1 етап - мотиваційно-цільовий*, що передбачає розуміння студентами значення мети і завдань вивчення особливостей народних костюмів країн світу та українського національного вбрання та переконаність у необхідності отриманих знань для майбутньої успішної професійної діяльності в полікультурному суспільстві;

- *2 етап - інформаційно-пізнавальний*, який спрямований на поповнення та систематизацію теоретичних відомостей про: особливості народних костюмів країн світу та традиційне народне українське вбрання; етнодизайн сценічних костюмів;

- *3 етап – діяльнісний*, що забезпечує оволодіння магістрантами основами образотворчої грамоти; теорією кольору; основами рисунку фігури та голови людини; технологіями створення сценічних костюмів на матеріалі традиційного українського вбрання та народних костюмів країн світу;

- *4 етап - оцінний*, що спрямований на розвиток у майбутніх спеціалістів здатності до адекватної самооцінки власних технологічних, творчих можливостей та методичних дій щодо використання знань і вмінь у майбутній професійній діяльності.

Обов'язковим моментом діяльнісного етапу є оволодіння магістрантами:

- основами образотворчої грамоти (композиція, роль композиції в малюнку, композиція орнаменту, композиція костюму, основи виконання графічного малюнка, рисунок драпіровок і складок на тканині);

- теорією кольору (психологія впливу кольору на почуття людини, кольорове коло, змішування кольорів, колір в народному вбранні, сценічне сприйняття кольору, колір у костюмі);

- методикою рисунка фігури та голови людини (будова людського тіла та її значення для створення сценічних костюмів, пропорції фігури людини, рисунок людини з натури, рисунок фігури людини за схемою);

- прийомами створення сценічних костюмів (побудова силуету та визначення пропорцій сценічного вбрання, рисунок окремих деталей та декоративного оздоблення костюмів, прийоми рисунку сценічних костюмів за схемами).

Авторська методика забезпечена комплексом навчально-методичних засобів, зокрема програмою навчальної дисципліни «Народний костюм та сценічне оформлення», текстами лекцій, методичними рекомендаціями до виконання самостійної та індивідуальної роботи, тестами і творчими завданнями, зоровим рядом, вимогами до оцінювання навчально-творчих досягнень магістрантів.

Програма навчальної дисципліни «Народний костюм та сценічне оформлення» побудована на основі поєднання попередніх знань студентів із історії мистецтва, етнографії, народознавства, культурології, дисциплін образотворчого циклу, вікової психології та педагогіки, методик викладання мистецьких дисциплін.

Метою дисципліни є професійна підготовка майбутніх викладачів мистецьких дисциплін до викладацької роботи у загальноосвітніх школах та спеціалізованих мистецьких закладах: усвідомлення студентами переоцінки і відновлення значення різновиду народного мистецтва – костюма – у сучасних культурно-освітніх умовах; набуття знань у галузі українського народного костюма та народних костюмів країн світу; навчання студентів педагогічним технологіям, які формують у майбутніх вчителів бажання і здатність розуміти, шанувати, вивчати, відтворювати та творчо використовувати знання про народне вбрання у майбутній професійній діяльності в аспекті створення сценічних костюмів; передавати власний досвід наступним поколінням.

Основні задачі дисципліни: формування уявлень магістрантів про народний костюм як історико-культурний феномен, явище духовно-матеріальної культури народу; вивчення особливостей народних костюмів України та різних країн світу; визначення ролі сценічного оформлення та костюмів у комплексі виразних засобів театрального, хореографічного та музичного видовища; вивчення різновидів застосування народного костюма на сцені; формування спеціальних навичок і вмій щодо створення ескізів сценічних костюмів на засадах національного; сприяння формуванню творчої особистості майбутнього викладача мистецьких дисциплін, готового працювати в полікультурному суспільстві.

Основними формами опанування програмового матеріалу є: лекції, практичні, лабораторні, самостійна і індивідуальна робота.

Навчальна дисципліна «Народний костюм та сценічне оформлення» включає *три змістові модулі*. Модульна структура дисципліни забезпечує чіткість навчального процесу, послідовну та ступеневу послідовність отримання знань, практичних умінь і навичок студентів, контроль щодо їх засвоєння.

Змістовий модуль 1 «*Народний костюм України*» включає науково-теоретичний розгляд таких питань: джерелознавча база дослідження народного костюма; сутність понять «одяг», «костюм», «національний костюм», «український національний костюм»; функції одягу; історичний аспект виникнення, особливості формування і розвитку українського національного костюма; класифікація традиційного одягу українців; компоненти українського костюма XIX - початку XX століття; художні особливості українського народного костюма; регіональні комплекси традиційного вбрання українців.

Змістовий модуль 2 «*Народні костюми країн світу*» передбачає розгляд науково-теоретичний і практичний аспекти вивчення особливостей народних костюмів різних країн світу. Програмою передбачено розгляд таких питань: особливості народних костюмів різних країн і народів світу (естетичні властивості матеріалу для одягу, прийоми формоутворення основних компонентів убрання, способи нанесення декору, орнаментальні мотиви та колорит оздоблення, розміщення декору, народні композиційні прийоми створення комплексів одягу, способи поєднання та носіння компонентів убрання).

До змістового модуля 3 «*Сценічне оформлення*» включено аналіз спеціальної літератури з предмету; розгляд технік сучасної сцени; визначення ролі сценографії і костюмів у комплексі виразних засобів хореографічного, музичного, театрального видовища; шляхи застосування народних костюмів на сцені; технології створення сценічних костюмів на засадах національного та для різних видів театральних видовищ; ознайомлення з творчістю відомих дизайнерів у галузі сценічного костюма нашої країни та зарубіжжя.

Відповідно до програмних вимог магістранти створюють ескізи сценічних костюмів за мотивами українського народного вбрання та народних костюмів країн світу для різних вікових категорій до:

- народно-сценічного танцю;
- сучасної хореографії (сучасний бальний танець, модерн, брейк, диско, хіп-хоп, джаз стріт, афро джаз, флеш, контемп, бродвей та ін.);
- народного хору;
- виконавців сучасної пісні;
- різних видів сценічних театральних дійств;
- до карнавальних ход і маскарадів;
- шкільних свят.

За власним вибором магістранти створюють сценічний костюм у матеріалі.

Програмою передбачено виконання та захист підсумкової роботи. До структури підсумкової роботи входить: написання тексту лекції; створення зорового ряду по темі лекції: підбір і оформлення наочного матеріалу (фотографії, листівки, ксерокопії чорно-білі та кольорові, плакати, замальовки, дитячі малюнки); підбір і оформлення ксерокопій репродукцій картин художників: «Костюм у творах образотворчого мистецтва», «Народний костюм у творах образотворчого мистецтва»; створення ескізів сценічних костюмів на засадах національного; створення ескізів сценічних костюмів до танців, спектаклів, карнавальних ход та маскарадів, мюзиклів, фестивалів, шкільних свят; підготовка і оформлення ескізів сценічних костюмів на виставку навчально-творчих робіт; створення буклету ескізів кращих авторських творчих робіт.

З метою активізації навчання доцільним є впровадження різних форм пошуково-дослідної роботи: ознайомлення з публікаціями мистецтвознавчої періодики, науково-популярної літератури; відвідування виставок, спеціалізованих показів костюмів у зазначеній галузі; спілкування з майстрами

виготовлення сценічного костюма; самостійне додаткове вивчення питань тематики дисципліни за списком рекомендованої літератури; наукові дослідження; підготовка матеріалу для виступу на наукових студентських конференціях і науково-методичних семінарах; участь у художніх виставках; співпраця з хореографічними, музичними, вокальними, театральними колективами.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що полікультурна освіта майбутніх викладачів циклу мистецьких дисциплін спрямована на формування розуміння і поваги до загальнолюдських цінностей, де особлива увага приділяється розвитку толерантності особистості, яка готова до діалогу з іншими людьми і народами. Народний костюм у зазначеному аспекті виступає як засіб, який дозволяє віднайти такі методи і принципи розумного зіставлення національного і інтернаціонального, взаємовпливу і взаємозбагачення, які можуть забезпечити самобутність і співробітництво в полікультурному середовищі.

Література: 1. Агадулін Р.Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект//Педагогіка і психологія. – 2004. - №3. – С. 18-29.; 2. Джуринський А.Н. Поликультурное воспитание: сущность и перспективы развития//Педагогика: 2002. - №10. – С.93-96.; 3. Леценко М.П. Європейський вимір і його значення для розвитку національних освітніх систем//Обдарована дитина. – 2008. - № 3. – С.10.; 4. Лощенкова І.Ф. Розвиток ідеї полікультурного виховання у світовій педагогічній думці//Педагогіка і психологія. – 2002. - № 1-2. – С. 68-77.; 5. Масол Л.М. Методика викладання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів/Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, О.В.Калініченко, І.В.Руденко – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – С.35.; 6. Народний костюм як виразник національної ідентичності: Збірник наукових праць за ред. д-ра мист-ва М. Селівачова. – К.: ТОВ «ХІК», 2008. – 310 с., іл.; 7. Ніколаєва Т.О. Український костюм. Надія на ренесанс. – К.:Дніпро, 2005. – С. 3-20.; 8. Остапенко В.І. Особливості змісту освіти в умовах полікультурного середовища//Наукові записки. Вип. ХІІ. – К.: Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова, 2001. – С. 191.; 9. Роберт Херольд. Костюми народів мира: Иллюстрированная энциклопедия. – М.:ЕКСМО-ПРЕСС, 2002. – С.3-10.; 10. Рудницька О.П. Українське мистецтво у полікультурному просторі: Навчальний посібник. – К.: «ЕксОб», 2000. – С.3-4.; 11. Султанова Лейла. Визначення сутності полікультурної освіти//Теоретико-методологічні засади моделювання навчально-виховних систем у педагогічних закладах освіти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції/Редактор В.І.Панченко. – К.: ПВТП «LAT & K», 2009. – С.23-24.; 12. Шевнюк О.Л. Історія костюма: Навч. посіб. – К.:Знання, 2008. – С.12, 14.; 13. Щолокова О.П. категорія діалогу в парадигмі мистецької освіти//Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: зб. матеріалів УІ мистецько-педагогічних читань пам'яті О.П. Рудницької. – Чернівці: Зелена Буковина, 2010. - С.53.

УДК 374,7 (498)

Маріуц І.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірант

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В РУМУНІЇ

У статті характеризується розвиток освіти дорослих в Румунії. Розглядаються проблеми освітньої політики, професійного розвитку, індивідуальних потреб у контексті соціальних умов. У статті надається інформація про застосування міжнародних програм освіти дорослих.

Ключові слова: освіта дорослих, освіта дорослих в Румунії, міжнародні програми освіти дорослих.

Актуальність. Проблема освіти дорослих за рубежом стала предметом дослідження українських науковців Давидова В. (Швеція), Огієнко О. (Скандинавські країни), Григор'єва Т. (Великобританія).

Неперервна освіта дорослих стала характерною тенденцією в міжнародному освітньому просторі в кінці ХХ століття після прийняття концепції освіти впродовж життя, яка була сформульована у 1972 році у доповіді Міжнародної комісії ЮНЕСКО, як принцип, покладений в основу організації системи освіти для надання кожному індивіду можливості вчитися протягом усього життя.

Зарубіжний досвід підтверджує, що формальні освітні системи не можуть забезпечити пізнавальні потреби громадян, які виникають у зв'язку зі швидкими технічними, соціальними та економічними змінами в суспільстві, тому суттєвого впливу набуває підтримка і розвиток неформальної освіти. Асамблея Ради Європи розробила рекомендації "Про неформальну освіту", в якій підтверджується, "що неформальна освіта є важливою частиною концепції неперервного навчання, що дає молоді й дорослим можливість виробляти погляди й набирати навички й уміння, які є обов'язковими для адаптування в постійно змінюваному середовищі".